

MANSUR

(منصور)

Türk müzikisi çalgılarından
neyin bir türüne
ve bir saz akorduna verilen ad
(bk. NEY).

MANSÛR

(bk. ŞEYH MANSÛR).

MANSÛR

(المنصور)

Ebû Ca'fer el-Mansûr Abdullâh
b. Muhammed b. Ali el-Hâşimî el-Abbâsî
(ö. 158/775)

Abbâsî halifesi
(754-775).

7 Zilhicce 95'te (23 Ağustos 714) Humeyme'de dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak 90-101 (708-719) yılları arasında değişen başka rivayetler de vardır. Babası Muhammed b. Ali el-Abbâsî, annesi Sellâme adlı bir câriyedir. Arap geneğine uyularak iyi Arapça öğrenmesi ve sağlıklı bir genç olarak yetişmesi için çöle gönderildi. Yedi yaşına geldiğinde kabilenin diğer çocuklarıyla birlikte kütâba gitti. Ardından hadis, fıkıh, ensâb, fesahat ve belâgat dersleri aldı. Ebû Tâlib'in soyundan gelen Abdullah b. Muâviye'nin Batı İran'da başlattığı isyana katıldı. Abdullah b. Muâviye tarafından İzec şehrine vergi tahsil etmek üzere gönderildi. Ancak Mansûr topladığı vergileri Abdullah'a göndermeyip Basra'ya kaçınca yakalanıp hapse atıldı. Bir süre sonra hapisten kurtulup Humeyme'de görevli olan kardeşi İmam İbrâhim'in yanına gitti ve halife oluncaya kadar orada kaldı. 132 (749-50) yılında Humeyme'den Küfe'ye gelen Abbâsî ailesi fertleri arasında Ebû Ca'fer el-Mansûr da vardı. Burada ilk Abbâsî halifesi kardeşi Ebû'l-Abbas es-Seffâh için biat aldı ve onun bütün işleriyle ilgilendi. Ebû'l-Abbas es-Seffâh tarafından Ebû Müslim-i Horasânî'den biat almak üzere Merv'e gönderildi. Ancak burada Ebû Müslim'den ilgi görmedi ve dönüşünde halifeye onu ortadan kaldırmasını tavsiye etti.

Ebû'l-Abbas, Mansûr'u Emevîler'in son Irak valisi olan Ebû Hâlid İbn Hübeyre üzerine gönderdi. Mansûr, Hasan b. Kahrâbe'ye bağlı kuvvetleri de yanına alarak İbn Hübeyre'nin bulunduğu Vâsıt'ı ku-

şattı. Abbâsî ordusu karşısında Vâsıt'ı savunmaya devam eden İbn Hübeyre bir süre sonra Mansûr'un barış teklifini bazı şartlarla kabul ederek teslim oldu. Ancak Mansûr, halifenin ve Ebû Müslim'in baskıları sonucu eman verdiği halde İbn Hübeyre'yi öldürttü. Ardından Harran'ı kuşatan İshak b. Müslim el-Ukaylî'ye karşı sefere memur edilen Mansûr şehirde Abbâsî hâkimiyetini tekrar tesis etti. Vâsıt'ı ele geçirdikten sonra büyük itibar kazandı, el-Cezîre ve İrmîniye valiliğine getirildi (133/750-51). Bu görevi sırasında Emevî kumandanlarını kendi safına çekmeyi başardı. Aynı yıl halifenin emriyle Bizans kuşatmasına karşı Kemah'ı tahkim etti. 136 (754) yılında hac emîri oldu.

Halife Ebû'l-Abbas es-Seffâh kardeşi Mansûr'u birinci, yeğeni İsâ b. Mûsâ'yı ikinci veliaht tayin etmişti. Mansûr Mekte'de iken Ebû'l-Abbas es-Seffâh vefat etti (136/754). İsâ b. Mûsâ, Mansûr'a bir mektup gönderip durumu bildirdiği gibi Enbâr'da bulunan Hâşimîler'den de biat aldı. Hemen yola çıkan Mansûr'a yolda Ebû Müslim-i Horasânî ile Hâşimîler ve diğer kumandanlar biat ettiler.

Mansûr, halifeliğinin ilk yılında Abbâsîler'in kuruluşunda önemli rol oynayan amcası Abdullah b. Ali b. Abdullah ile uğraşmak zorunda kaldı. Abdullah, Mansûr'a biat etmeyi reddederek büyük bir orduyla Harran'a gitti. Mansûr onu itaat altına alma görevini Ebû Müslim'e verdi. Abdullah b. Ali, Nusaybin yakınlarında cereyan eden savaşta mağlûp oldu ve Basra'ya kaçtı (136/754), burada hapsedildiği evde vefat etti (147/764).

Abdullah b. Ali'nin isyanını bastırdıktan sonra Ebû Müslim'in giderek itibar ve kuvvet kazanmasından rahatsız olan Mansûr onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Bir suikast düzenleyerek Ebû Müslim'i öldürttü (24 Şâban 137 / 12 Şubat 755). Bu olay üzerine Horasan'da birçok isyan ve karışıklık çıktı. Bunların başında bir Mecûsî olan Sünbâz ile İshak et-Türkî'nin isyanları gelir. Birincisi 137'de (754-55), ikincisi de 139'da (756-57) bastırıldı. Halifeyi tanı, Ebû Müslim'i de peygamber olarak kabul eden Râvendîler'in başlattığı isyan da bastırılarak bu topluluğun tamamı kılıçtan geçirildi (141/758). Peygamberlik iddiasında bulunan Üstâdsîs'in Bâdgîs'teki isyanı da bastırıldı ve Horasan'da devlet otoritesi tesis edildi (145-151/762-768).

Halife Mansûr'u meşgul eden önemli meselelerden biri de Ali evlâdının başlat-

tığı isyanlardır. Bunlardan Muhammed b. Abdullah el-Mehdî Medine'de halifeliğini ilân ederek halktan biat aldı (1 Receb 145 / 25 Eylül 762). İmam Mâlik'in derslerinde baskı altında meydana gelen boşamanın geçersiz olduğuna dair hadisi rivayet etmesi Mansûr'un hal'ine hükmedip Muhammed b. Abdullah'a biatı teşvik ettiği şeklinde yorumlanmış ve bu yüzden tutuklanıp kendisine dayak atılmıştır. Mansûr, Mısır ve Suriye'den Medine'ye erzak sevkiyatını engellediği gibi İsâ b. Mûsâ kumandasındaki orduyu da onun üzerine gönderdi. Çok çetin geçen çarpışmalar sırasında Muhammed b. Abdullah öldürüldü (Ramazan 145 / Aralık 762). Onun ölümünden kısa bir süre önce kardeşi İbrâhim Basra'da isyan edip Küfe üzerine yürüdü. İsâ b. Mûsâ, İbrâhim'i Bâhamrâ denilen yerde bozguna uğrattı; böylece İbrâhim de bertaraf edildi. Ermeni asıllı Bizans ordusu kumandanı Kusan'ın Erzurum'u yağmalaması üzerine Mansûr bir ordu gönderip şehri kurtardı (139/756). Diğer taraftan Mansûr, V. Konstantinos'un tahta geçmesiyle başlayan Bizans saldırılarına karşı asker sayısını arttırdı; Kafkaslar'da İslâm topraklarına giren Hazarlar'a karşı tedbir alıp müstahkem kaleler yaptırdı.

Mansûr, Endülüs'e geçerek orada bir devlet kuran (138/755-56) Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm'ı ortadan kaldırmak için çok uğraştıysa da başarılı olamadı ve sonunda onunla anlaşma yoluna gitti, elçiler gönderip gönlünü aldı. Kuzey Afrika'da Hâricîler isyan edip karışıklıklar çıkarınca 155 (772) yılında Yezid b. Hâtim el-Mühellebî isyanları bastırıp Abbâsî hâkimiyetini tesis etti.

140 (758), 147 (765), 148 (766) ve 152 (769) yıllarında hacca giden Halife Mansûr 158'de (775) tekrar hacca giderken yolda rahatsızlandı ve Bi'rimeymûn denilen yerde vefat etti (6 Zilhicce 158 / 7 Ekim 775). Kabrinin belli olmaması için 100 ayrı mezar yeri kazıldı. Daha sonra Bi'rimeymûn'e yakın bir yerde veya Cennetü'l-muallâ'da defnedildi. Yerine veliaht ilân ettiği oğlu Muhammed el-Mehdî geçti.

Abbâsîler'in gerçek kurucusu sayılan Ebû Ca'fer el-Mansûr aynı zamanda çok yönlü bir âlim ve şairdi. Araştırmaya meraklı bir kişi olup edip, şair ve âlimleri himaye ederdi. Mantık, felsefe, aritmetik, geometri, astronomi, tıp ve tarihe yakın ilgi duyardı. Akıllı ve ileri görüşlü bir hükümdar olan Mansûr güzel ahlâkıyla ta-

nınmakla birlikte cimriliği ve para biriktirmeye düşkünlüğüyle de ünlüdür. Vefat ettiğinde hazinede 600 milyon dirhem ve 4 milyon dinar vardı. Aile fertlerine ve halka karşı çok iyi muamele ederdi. İşçi ve sanatkarların ücretlerinin hesaplanmasında çok hassas davrandığından "ebü'd-devânîk" (metelik babası) ve "Mansûr ed-Devânîkî" lakaplarıyla tanınmıştır. Merkezî kontrolü sağlamak için devletin siyasetini bizzat kendisi takip eder, vergi memurlarına âdil davranmalarını tembihler, berid teşkilâtına özel önem verirdi. Hiçbir zaman vezirlerinin nüfuzu altına girmemiştir.

Halife Mansûr döneminde ilmi ve kültürel faaliyetler yoğunluk kazanmış, Sanskritçe, Süryânîce, Kıptîce ve klasik Yunanca'dan çeşitli eserler tercüme edilmiştir. Yuhannâ b. Bitrîk, Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî, Abdullah b. Mukaffa', Curcis b. Cibrâil ve Patrik Sergios gibi şahsiyetler Arapça'ya çeviriler yapmışlardır. Bu dönemde hadis, fıkıh, tefsir gibi ilimler bağımsız birer bilim dalı haline gelmiş, tedvin ve tasnif faaliyetleri hız kazanmıştır. İbn İshak meşhur eserini Mansûr'un isteği üzerine yazmış, Mufaddal ed-Dâbbî de onun arzusuyla bir şiir antolojisi hazırlamıştır. Ayrıca nahiv, aruz ve Arap diline dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Aklî ve naklî ilimlerde büyük bir gelişme olmuş, bu alanlarda çok sayıda âlim yetişmiştir. Mansûr imar faaliyetleriyle de yakından ilgilenmiş, Bağdat'tan başka Hâşimiyye ve Râfika adlı şehirleri kurdurmuştur. Türkler Halife Mansûr döneminden itibaren İslâm dünyasına nüfuz etmeye başlamışlardır. Sugûr ve Avâsım bölgelerinde Türk askerleri de istihdam edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *Târîh* (Ömerî), bk. İndeks; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 364-380; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdü'lhamîd), III, 294-318; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Me'kâtîlû'l-Şâhibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Kahire 1949, s. 179-399; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, I, 62-98; Agobios b. Kostantin el-Menbicî, *el-Müntehab min Târîhi'l-Menbicî* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Trablus 1406/1986, s. 119-131; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; G. le Strange, *Baghdad During the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, bk. İndeks; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü resâ'ili'l-Arab fi 'uşûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), III, 10-12; IV, 368-372; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside de 749 à 936*, Damas 1959-60, bk. İndeks; Abdülcebbar el-Cümerd, *Dâhiyetü'l-'Arab Ebû Ca'fer el-Manşûr*, Beyrut 1963; Abdüsselâm Rüstem, *Ebû Ca'fer el-Manşûr*, Kahire 1965; Ali Edhem, *Ebû Ca'fer el-Manşûr*, Kahire 1969; J. Lassner, "Did the Caliph Abu Ja-

fer al-Mansur Murder his Uncle Abdullah b. Ali and Other Problems with in the Ruling House of the Abbasids", *Studies in Memory of Gaston Wiet* (ed. M. Rosen-Ayalon), Jerusalem 1977, s. 69-99; a.m.f., "Provincial Administration under the Early Abbasids: Abu Ja'far al-Mansur and the Governors of the Haramayn", *St.I, XLIX* (1979), s. 39-54; Baron Carra de Vaux, *Müfekkîrû'l-İslâm* (trc. Âdil Züaytir), Kahire 1979, s. 13 vd.; Cebrâil Süleyman Cebbûr, *el-Mülûkû's-şu'arâ*, Beyrut 1401/1981, I, 100-105; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London 1981, s. 57-95; a.m.f., "al-Manşûr", *EP* (İng.), VI, 427-428; Reşid Abdullah el-Cümeiyî, *Dirâsât fi târihi'l-hilâfeti'l-Abbâsiyye*, Rabat 1984, s. 31-47; Bessâm el-Aseli, *el-Manşûr el-kâ'id el-Manşûr el-'Abbâsî, Ebû Ca'fer 'Abdullah*, Beyrut 1406/1986; D. Gutas, *Greek Thought, Arabic Culture*, London 1999, s. 28-60; Gülgün Uyar, *Siyâsi ve İctimai Hayatta Ali-Fâtıma Evlâdı (260/873'e Kadar)* (doktora tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 120 vd.; A. Dietrich, "Das politische Testament des zweiten Abbasidenkalifen al-Manşûr", *Isl.*, XXX/2-3 (1952), s. 133-165; M. Qasim Zaman, "Routinization of Revolutionary Charisma: Notes on the 'Abbasid Caliph al-Manşûr and al-Mahdi", *JS*, XXIX/3 (1990), s. 251-275; K. V. Zetterstéen, "el-Manşûr", *IA*, VII, 295-296.

NAHİDE BOZKURT

MANSÛR, İbn Ebû Âmir

(İبن أبي عامر المنصور)

Ebû Âmir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Âmir b. Ebî Âmir el-Meâfirî (ö. 392/1002)

Endülüslü Emevî Devleti'nin başveziri.

326'da (938) Turruş'ta doğdu. Hıristiyan kaynaklarında Almanzor olarak geçer. Yemen kökenli bir ulemâ ailesine mensuptur. Aileden Târik b. Ziyâd ile birlikte Endülüslü'e ilk geçen kişi olan Abdülmelik b. Âmir el-Meâfirî, Cezîretülhadrâ bölgesinde kendisine iktâ edilen Turruş Kalesi'ne yerleşti. Zamanla kalabalıklaşan ve daha çok ilimle şöhrat bulan aileden hadis ve fıkıh âlimleri, kâtiplik ve kadılık yapan idareciler çıktı. Mansûr'un desesi Ebû Âmir Muhammed İsbîliye (Sevilla) kadılığı yapmış, babası Abdullah hadis ve fıkıh âlimi olarak tanınmıştır. Annesi Kurtuba'nın (Cordoba) nüfuzlu ailelerinden Benî Birtâl'e mensuptu.

Mansûr küçük yaşta gittiği Kurtuba'da edebiyat, hadis ve fıkıh tahsil etti. Hocaları arasında Ebû Ali el-Kâfî, Ebû Bekir b. Muâviye, Ebû Bekir İbnü'l-Kütiyye gibi dönemin ünlü âlimleri bulunmaktaydı. Kurtuba başkadısının yanında kâtip olarak göreve başlayan Mansûr daha sonra Reyve (Regio) kadılığına tayin edildi. Zekâsı ve

insanlarla kolayca anlaşabilmesi sayesinde kısa sürede tanınmaya başladı ve saraya girmeyi başardı. 356 (967) yılında Endülüslü Emevî Halifesi II. Hakem'in veliâht olan oğlu Abdurrahman'ın mallarını yönetmekle görevlendirildi. Bu sırada hükümdarın İspanyol asıllı eşi Subh ile tanıştı, onun yakın ilgi ve desteğini kazanarak darphânenin başına getirildi. Çok geçmeden hazinenin teftişi de kendisine verildi. Bu şekildeki yükselişi ve saraydaki faaliyetleri görevini suistimal ettiğine dair şikâyetlere sebep olunca II. Hakem tarafından sorgulandı, ancak şikâyetleri haklı çıkaracak bir durum tesbit edilemedi. Bu olayın ardından sırasıyla İsbîliye ve Sebte (Ceuta) kadılıklarına tayin edildi. 359'da (970) veliâht Abdurrahman'ın ölümü üzerine II. Hakem'in hayatta kalan ve Subh'tan doğma tek oğlu olan Hişâm'ın mallarını yönetmekle görevlendirildi. 361'de (972) Kurtuba'nın asayiş ve güvenliğinden sorumlu olmak üzere sâhibü's-şurtatî'l-vüstâ tayin edildi. Bu görevi sırasında, Fâtımîler'le mücadele etmek üzere Mağrib'de bulunan ordu kumandanı Gâlib b. Abdurrahman'ın aşırı harcamalarda bulunduğu dair şikâyetler sebebiyle halife tarafından teftiş için Mağrib'e gönderildi. Bu vesileyle kumandanlar, Berberî yöneticileri ve kabile reisleriyle yakın ilişkiler kurdu. 363'te (974) ordu ile birlikte Kurtuba'ya döndü. İki yıl sonra II. Hakem'in vefatından kısa bir süre önce veliâht olarak Hişâm'a biatin sağlanmasında önemli rol oynadı. Aynı şekilde II. Hakem vefat ettiğinde çoğunluğunu sakâlibenin teşkil ettiği bir kesimin hilâfete halifenin amcası Mugîre b. Abdurrahman'ı çıkarma teşebbüsüne karşı Hişâm'ın halife ilân edilmesi için Vezir Ca'fer b. Osman el-Mushaffî ile birlikte büyük çaba harcadı.

II. Hişâm halife olunca Mushaffî başvezir (hâcib), Mansûr da Subh'un desteğiyle vezir tayin edildi. Bu sırada Endülüslü'teki anlaşmazlıklar ve Fâtımîler'le olan mücadele sebebiyle hıristiyan aynaları artmış ve Kurtuba'yı tehdit eder hale gelmişti. Bu aynaları durdurma görevi Mansûr'a verildi. Mansûr'un 366 (977) yılında Kastilya (Kaştâle) Krallığı topraklarına düzenlediği seferden muzaffer olarak ve bol ganimetle Kurtuba'ya dönmesi devlet içindeki konumunu güçlendirdi. Bu yükselişiyle Hâcib Mushaffî'yi tedirgin etmekle birlikte ona saygıda kusur etmemeye büyük özen gösterdi. Mushaffî ile Medfnetüsâlim'in askerî valisi olan Gâlib b. Abdurrahman arasındaki soğukluktan ya-